

ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT EBU'L-LEYS ES SEMERKANDÎ KUR'AN TEFSİRİ'NİN (ZONGULDAK NÜSHASI) SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE NOTLAR¹

Yalçın KULAÇ^{1*+}

¹Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

*yalcin.kulac@gop.edu.tr

+ORCID: 0000-0003-3506-5835

Öz- Bu makalede, Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait Ebul'l-Leys es-Semerkindî Tefsiri'nin (Zonguldak Nüshası) söz varlığından abuhlu, aḥ çuḳ, alçağır-, avlaḡu, çoçluk, degür degür-, delgü, dipşür-, dünek, gâfille-, gezengebin, güçeklen-, işek, ivet, kulmaş, şapraş, sere geçük, serk-, sert-, tovrâ, uluca, ululacak, üşil-, yalanca, yarçu, yilrük sözcükleri üzerinde durulacaktır. Bahsi geçen sözcüklerle ilgili geniş bir etimolojik tahlil yapılmayıp bazı dikkat çekici hususlar notlar hâlinde değerlendirilecektir. Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'nün temel kaynaklar olarak kullanıldığı incelemede, tarihi lehçelerde tespit edilemeyen metne özgü sözcükler; ağız özelliği olarak değerlendirilen sözcükler ve Tarama Sözlüğü'ne katkı olarak düşünülen sözcükler, Türk dilinin söz varlığı bakımından önemli unsurlar olarak kaydedilecektir. Ayrıca eserin Nuruosmaniye nüshası üzerine yapılan yüksek lisans tezlerindeki okunamayan veya hatalı okunan sözcüklerin metinler üzerinden karşılaştırılması yapılarak doğru okunuşları verilecektir. Böylece bir ölçüde nüshalar arası farklar da ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler- Eski Oğuz Türkçesi, Kur'an, Tefsir, Söz Varlığı

NOTES ON THE VOCABULARY OF THE EBU'L-LEYS ES SEMERKANDÎ QUR'AN COMMENTARY (ZONGULDAK VERSION) OF THE OLD OGHUZ TURKISH PERIOD

Abstract – In this article, the words such as abuhlu, aḥ çuḳ, alçağır-, avlaḡu, çoçluk, degür degür-, delgü, dipşür-, dünek, gâfille-, gezengebin, güçeklen-, işek, ivet, kulmaş, şapraş, sere geçük, serk-, sert-, tovrâ, uluca, ululacak, üşil-, yalanca, yarçu, yilrük of the vocabulary of the Ebul'l-Leys es-Semerkindî commentary (Zonguldak Version) belonging to the Old Oghuz Turkish period will be analyzed. There will not be an extensive etymological analysis of the aforementioned words, but some striking points will be evaluated in notes. In the examination where Scanning and Compilation dictionaries are used as basic resources, the text-specific words that cannot be detected in historical texts, words considered as dialects and words considered as a contribution to the Scanning dictionary will be recorded as important elements in terms of the vocabulary of Turkish language. In addition, the unreadable or incorrectly read sections in the master's theses written on the Nuruosmaniye version of the work will be compared over the texts and the right forms of readings will be provided. Thus, there will be revealed the differences between copies.

Keywords– Old Oghuz Turkish, Qur'an, Commentary, Vocabulary.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercümesi, satır-arası tercüme, tefsirli tercüme ve tefsir yöntemiyle olmuştur. Türkçe ilk Kur'an tercüme, satır-arası tercüme yöntemiyle yapılmıştır. Bu ilk tercüme, Arapça ve Farsça karşısında Türkçenin dinî terminolojisinin hangi düzeyde olduğunu göstermesi açısından önemli metinlerdir. Tefsirli tercüme ve tefsirler ise daha sonraki süreçte ortaya çıkmıştır.

Selçuklularda, ilim ve sanat dili olarak Arapça ve Farsçanın Türkçeden üstün tutulması bu dönemde Türkçe Kur'an tefsirlerine rastlanmamasının sebeplerinden biridir. Oğuz Türkçesi, Selçukluların dağılışıyla ortaya çıkan Beylikler dönemiyle birlikte yazı dili olma yoluna girmiştir. Bu durumda, beylikleri idare eden beylerin Arapça ve Farsçaya karşı Türkçeden yana tutum almalarının ve her beyliğin kendi kültür ve sanat merkezini oluşturma arzusunun rol oynadığı söylenebilir. Bu dönem, Türkçe açısından millî bir uyanış devri olarak tanımlanabilir (Özkan, 2010: 529).

Anadolu'da beylikler döneminde ilk olarak İhlas, Yasin, Tebareke gibi kısa surelerin tefsirleri beyzade ve şehzadelere hem Arapça hem de Kur'an öğretmek maksadıyla yapılmıştır. Satır arası tefsirsiz tercüme de muhtemelen yine böyle bir öğretim müfredatı olarak medrese öğrencileri için kaleme alınmıştır (İnan, 1991: 150). Fakat sure tefsirlerinin yazılışı sadece öğretim amacıyla değil, aynı zamanda surelerin fazilet ve önemleriyle açıklanabilir. Bunların dışında müfessirler, Kur'an'ı tam olarak tefsir etmeye muktedir olamama veya yaşın ilerlemiş olmasından dolayı hiç olmazsa bir surenin müfessiri olma şerefıyla Allah'ın huzuruna çıkabilme isteği gibi nedenlerle de sure tefsirleri yazmaya yönelmişlerdir (Özkan, 2010: 530).

Kur'an'ın uzun tefsirlerle Türkçeye çevirilerinin çoğu, Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin tefsiri esas alınarak yapılmıştır. Semerkandî tefsiri, Anadolu'da Türkçeye tercüme edilen ilk Kur'an tefsiri olarak kabul edilmektedir. Bu tefsir, Emir Süleyman adına Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'in emir ve teşvikleriyle hazırlanmış; aslı Arapçadır ve Tefsirü'l-Kur'an adıyla yazılmıştır. Ebu'l-Leys es-Semerkandî tefsirinin Türkçeye tercümesiyle ilgili Ahmed-i Dâî, İznîkî ve İbni Arabşah isimleri zikredilmektedir. Tarama Sözlüğünde, Ebu'l-Leys es-Semerkandî tefsiri tercümelerinden Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 73 numaralı nüsha, İbn Arabşah'a; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 118 numaralı nüsha İznîkî'ye; Nuruosmaniye 138 numaralı nüsha ise Ahmed-i Dâî'ye atfedilmiştir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 73 nüshası Atıf Tüzüner; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 118 nüshası Kıvamettin Burslan; Nuruosmaniye 138 nüshası ise Nüzhet Ergun tarafından taranmıştır.

Bu makalede, Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait Ebul'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri'nin (Zonguldak Nüshası) söz varlığından *abuḥlu*, *aḥ çuk*, *alçağır-*, *avlağu*, *çoçlık*, *degür degür-*, *delgü*, *dipşür-*, *dünek*, *gāfille-*, *gezengebin*, *güçeklen-*, *işek*, *ivet*, *kulmaş*, *şapraş*, *sere geçük*, *serk-*, *sert-*, *tovra*, *uluca*, *ululacak*, *üşil-*, *yalanca*, *yarçu*, *yilrük* sözcükleri üzerinde durulacaktır. Bahsi geçen sözcüklerle ilgili geniş bir etimolojik tahlil yapılmayıp bazı dikkat çekici hususlar notlar hâlinde değerlendirilecektir. Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'nün temel kaynaklar olarak kullanıldığı incelemede, tarihî lehçelerde tespit edilemeyen metne özgü sözcükler; ağır özelliği olarak değerlendirilen sözcükler ve Tarama Sözlüğü'ne katkı olarak düşünülen sözcükler, Türk dilinin söz varlığı bakımından önemli unsurlar olarak kaydedilecektir. Ayrıca eserin Nuruosmaniye nüshası üzerine yapılan yüksek lisans tezlerindeki okunamayan veya hatalı okunan sözcüklerin metinler üzerinden karşılaştırılması yapılarak doğru okunuşları verilecektir. Böylece bir ölçüde nüshalar arası farklar da ortaya çıkacaktır.

Üzerinde doktora çalışmasını tamamladığımız eserin başında mesnevi nazım biçimiyle kafiyelenmiş otuz üç beyitten oluşan bir manzume yer alır. Bu bölümün varlığı, eserin diğer nüshalarından farkını ortaya koyması bakımından önemlidir. Harekeli bir nesih yazıyla kaleme alınmış eser, Yasin suresiyle başlar ve sırasıyla son sureye kadar devam eder. Her sayfasında yirmi üç satır vardır ve toplamda iki yüz yetmiş varaktan meydana gelir. 1570 tarihli eserin müstensihine dair herhangi bir kayıt yoktur.

İNCELEME

abuḥlu “karışık renkli”
“[234a] ... ya 'nî sizi (4) envā' üzere yaratmaduk mı ba 'ziñuz irkek ve ba 'ziñuz dişi ve ba 'ziñuz levni aḡ ve ba 'ziñuz şaru ve ba 'ziñuz kara ve ba 'ziñuz (5) kızıl ve bir niceñüz **abuḥlu** ve tabî 'atlaruñuz biri birine beñzemez ve dillerüñüzi dahı biri birine beñzemez ...” (Nebe Süresi) (Kulaç, 2020).

Taranan kaynaklarda *abuḥlu* sözüyle ilgili başka bir kayıt olmasa da “saçma, karışık, manasız” (Tietze, 2016: 219) anlamlarına gelen *abuk* sözcüğüyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu biçimiyle metne özgü olan sözcük, bugün Türkiye Türkçesinde *abuk* “saçma (söz, kişi, davranış)” anlamında ve *abukça*, *abuklama*, *abuklamak*, *abuklaşma*, *abuklaşmak*, *abuklaştırma*, *abuklaştırmak*; *abuk subukluk*, *abuk subuk* ~*abuk sabuk* (Türkçe Sözlük) biçimleriyle yaşamaktadır.

aḥ çuk “yiyecek içecek, iâşe”
“[229b] ... Allāhu Te 'ālā ol ikisine şıḥhat 'āfiyet virdi resülün kıızı evinde (8) **aḥdan çukdan** nesne yoğıdı vardı ol şem 'unı yahūdiden üç şā' arpa ödünç aldı (9) getürdi Fātuma turdı anuñ bir sâ 'unı degirmene tartup un eyledi yoğurdu ...” (İnsan Süresi) (Kulaç, 2020).

Metnin bağlamına uygun bir biçimde okunan ve anlamlandırılan *aḥ çuk* ikilemesi tarihi lehçelerde tanıklanamamıştır. Burada, *aḥ* “ak, beyaz” (DS I: 121) sözcüğünün ad aktarması yoluyla “un” yerine kullanımı söz konusudur. Nitekim DS’de *akbuğday* “sonbaharda ekilen, kabuğu beyaz, yumuşak bir çeşit buğday” (DS I: 143) ve *ak bulgur* “buğday bulguru” (DS I: 143) kayıtları mevcuttur. *çuk* sözcüğü ise Artvin yöresinde “yağı alınmış süt” (DS II: 1302) anlamında görülmektedir. Bu bilgiler ışığında *aḥ çuk* ikilemesinin “evdeki yiyecek içecek” manasında kullanıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca *aḥ çuk* ikilemesi, müstensihhin ağız özelliğini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

alçağır- “alçalmak, alçaklaşmak”
“[163a] ... ammā bu yüceligile kaçan mü'min aña çıkmak dilese (19) ol döşekler Haḳ Te'ālā kudreti birle şol deve çöker gibi **alçağırur** mü'min çıkıcaḳ girü kalker hiç ol (20) mü'mine inmek çıkmak zahmeti olmaz ve daḥı buyurdi...” (Vakıa Süresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında sözcük, **ıçğur-** “alçalmak” biçiminde okunmuştur:

“[160a] ... ammā bu yücelig-ile kaçan bir mü'min aña çıkmak istese ol (05) döşekler Haḳ Te'ālā kudreti birle şol deve çöker gibi **ıçğurur** mü'min çıkıcaḳ girü kalker hiç (06) ol mü'min olana inmege çımağa zahmet olmaz ve daḥı buyurdi ki...” (Dişçi, 2015).

TS’de *alçağır* “alçalmak, alçaklaşmak” olarak kayıtlı sözcük, alça- (Clauson, 1972: 129) köküne -gIr/gUr ettirgenlik ekinin getirilmesiyle oluşmuştur.

avlaḡu “çalıdan çit”

“[163a] ... hiç bir vaktde vakti geçüp dükenmez ki daḥı bir (15) vakt olıcaḳ girü gele bu dünyā yemişinleyin belki cemī' vaktde eksilmez bulunur memnū' daḥı degül ya'nī eyle degül kim (16) şunup irmeye ya **avlaḡusı** ola girilmeye belki key yüce budakdaḡına otururken ve yaturken daḥı sunsañ (17) elüñe gelür...” (Vakıa Süresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında sözcük, **ulaḡ** “her zaman el altında bulunan kişi, yardımcı” biçiminde okunmuştur:

“... hiçbir vaktde geçüp eksilmez ki daḥı bir vakt olıcaḳ girü gele [160a/01] bu dünyā yemişleyin belki cemī' vaktde eksilmez bulunur bu memnū' daḥı degül ya'nī el şunup irmeye yā **ulaḡusı** (02) ola girilmeye belki yüce budak dalına örür-iken ve yatur-iken daḥı şunsañ öñüñe gelür...” (Dişçi, 2015).

Sözcüğün Tarama Sözlüğü’nde *avlaḡı*, *avla*, *avlaḡu* (TS I: 283); Derleme Sözlüğü’nde ise *avla*, *avla*, *avlaḡ*, *avlaḡa*, *avlaḡı*, *avlaḡu*, *avlak*, *avlo*, *avlu*, *avst*, *avul* (DS I: 87) biçimleri yer alır.

Tietze, *avlaḡı/avlak* sözcüğünün *avla-* “ihata etmek, çevrelemek” eylem gövdesinden türediğini belirtir (Tietze, 2016: 493). Tarama Sözlüğü’nde de *avlamak* “etrafını çevirmek” anlamında kayıtlıdır (TS I: 285).

Kaçalin addan eylem türeten +IA ile eylemden ad türeten -gU, -gI ekinden oluşan +IAgU, +IAgI biçiminde bir birleşik ek yapısından bahseder ve *armut+laḡu* “armut biten yer, armutluk”, *balıkla+laḡu* “balıklanmış, balıklı yer”, *fındık+laḡu* “fındık biten yer, fındıklık” örneklerinde olduğu gibi *av+laḡu* sözcüğünün de bir yer adı olduğunu belirtir (Kaçalın, 1997: 71-74).

DLT’de *aw-* “etrafını çevirmek, sarmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 560) eylem kökünün bulunması sözcüğün tahliline dair bir görüşü daha ortaya çıkarmaktadır. Buna göre *av-(1)I+a-gu* şeklinde bir ek-kök ayrımı da mümkündür.

çoçlık “bataklık”

“[264a] (1) kārī'a ol gündür ki ḥalāyık ol günde şol çekirge gibi daḥı ol kelebek olurlar ki kendüyi oda urur (2) ya'nī **çoçlıkda** şol çekirge gibi dört taraftan peräkende peräkende tuşlu tuşına uçmaḡda ol kelebek (3) gibi olalar bölük bölük 'uryān yalın karışup mütehayyir kalalar nitekim ḥaḳ te'ālā ḥaber virdi...” (Karia Süresi) (Kulaç, 2020).

Tarihi lehçelerde tespit edilemeyen, metne özgü olarak değerlendirilen *çoçlık* sözcüğü, *çoçluk* “bataklık” anlamında Derleme Sözlüğü’nde yer alır: *çoç* “sulu, çimenli yer” (DS II: 994); *çoç* “yaş, sulu” (DS II: 1255); *çoçluk* “bataklık” (DS II: 993).

degür degür- “haber ulaştırmak”

“[149a] .... (13) Muḥammed'e kendüyi iki kez gösterdi Ka'b'uñ bu ḥaberin 'Ayişe'ye degür degürdiler...” (Necm Süresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında ilgili bölüm *su'āl it-* biçimindedir:

“... Muḥammede kendüyi (11) iki kez gösterdi Ka'buñ bu ḥaberin 'A'ışeden **su'āl itdiler** 'A'işe didi ki bu söz ulu (12) sözdür ki bunuñ heybetinden tenüm ürperür gördüm ditredi...” (Ertik, 2007).

Metinde “ulaştırılan şey, haber” anlamı verilen *degür* sözcüğünün *deḡ-* “ulaşmak, erişmek” (TS: 1048) kökünden geldiğini düşünebiliriz. Türkçedeki tekrarlı yapılardan oluşan deyimler göz önünde bulundurulduğunda *degür degür-* ifadesinin “haber ulaştırmak” şeklinde deyimleştiği söylenebilir.

delgü “delgeç”

“[69b] ... ya'nī bedüristī şunlar kim ihlāş birle didiler (2) bizüm rabbümüz Allāh'dur andan anuñ üzerine toḡruluḡıla tırdılar **delgü** gibi dīn üzerine kalblıḡıla (3) tırmadılar münāfiklıḡdan kendüyi arıdup t̄'at üzerine

muhkem turup Haq Te'ala'nun farizaların (4) yerine getürdiler..." (Secde Sûresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında sözcük, **dilek** "bir kimsenin istediği şey, istek, talep, arzu, temenni, rica, murat" biçiminde okunmuştur:

"[67a] ... ya'ni be-dürüsti şular kim ihlâş birle didiler bizüm (06) rabbumuz, Allâhdur andan anuñ üzerine togrulığıla turdılar **dilegü** gibi dîn üzerine kalupluğıla turmadılar (07) münâfıklıktan kendüleri arıdup tâ'at üzerine muhkem turup, Haq Te'alanun farzların yerine (08) getürdiler..." (Ay, 2007).

Tarihi lehçelerde tanıklanamayan sözcük, metnin bağlamına uygun olarak *delgü* biçiminde okunmuştur. Nitekim sözcük, DS'de *delecek*, *delgi*, *delgüç* biçimleriyle "ayakkabıcıların deriyi delmek için kullandıkları bir araç, zımba; herhangi bir şeyi delmek için kullanılan çivi" anlamında yer alır (DS II: 1409).

dipşür- "toplamak, devşirmek"

"[12a] ... Haq Te'ala hazır nazırdur feriştelere senüñile biledür tanıklarun işde bileñde götürüyorsın (20) yarın mahşerde tanıklık virecek rüsvây olırsın rüsvâylığı añup şimdiden kendüñi (21) **dipşür** tâ ki selâmet kurtulasın ve dağı Haq Te'ala buyurdu ..." (Yasin Sûresi) (Kulaç 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında sözcük, **divşür-** biçimindedir:

"Haq Te'ala hazır nazırdur, feriştelere senüñile biledür. Tanıklarun hod (13) bilüñde götürüyorsın yarın mahşerde tanıklık hod bilüñde virecekdür, rüsvây (14) olırsın, rüsvâylığı añup şimdiden kendüñi **divşür** tâ ki selâmet kurtulasın. Ve dağı Haq Te'ala buyurdu..." (Nursun, 2008).

TS'de *derşürmek*, *dirşürmek*, *deşürmek*, *dişürmek*, *değşürmek*, *devşürmek*, *devşürmek*, *divşürmek*, *döğşürmek*, *döşürmek* türevleriyle kayıtlıdır (TS II: 1117). Metinde, *divşür-* biçimi de olan sözcüğün *dipşür-* türevi ise metne özgü bir kullanım olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda Tarama Sözlüğü'ne bir katkı olarak da değerlendirilebilir.

dünek "uyku"

"[236b] ... ya'ni Haq Te'ala eydür ki ol dükeli halkı dirildüp koparmak bize key âsândur ki ol İsrâfil'ün (19) bir şürî avazına mevküfdur çala nâgâh bu halk **dünekden** uyanup turur gibi turu geleler..." (Naziat Sûresi) (Kulaç, 2020).

Sözcük, Tarama Sözlüğü'nde, *dünek* "tünek, in"; *dünemek* "tünemek, gecelemek" anlamlarıyla kayıtlıdır (TS II: 1317-1318). Tietze, *dünek* sözcüğüne 1. "kümes hayvanlarının üstünde tünedikleri sıvık" 2. "huzur, istirahat, dinlenme" anlamlarını vermiştir (Tietze, 2016:

517). Metinde, *dünek* sözcüğüne Tietze'de geçen "huzur, istirahat, dinlenme" anlamlarından yola çıkarak "uyku" karşılığı verilmiştir. Bugün ağızlarda yaşayan *uyku dünek* ikilemesinin varlığı da bu düşünceyi desteklemektedir: *Gözüme uyku, dünek girmede* (DS: 1631).

gâfile- "ihmâl etmek"

"[34a] ... ol Süleyman ne görklü kuldur ki evvâbdur ya'ni niyeti bizüm tâ'atümüzedir bir vaqt (5) 'ibâdet'e **gâfilemez** nitekim işbu âyetde dağı buyurdu..." (Sad Sûresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında sözcük, **gafil ol-** biçimindedir:

"[32a] ... ol Süleyman ne görklü kuldur (15) ki evvâbdur ya'ni dâyim yönü bizüm tâ'atumuzdadur bir vaqt 'ibâdetden **gâfil olmaz** nite kim bu âyetde (16) dağı buyurdu..." (Vursun, 2008).

Sözcük, Kur'an tercümelerinde *gafil ol-* "ihmal etmek, dikkatsiz davranmak", *gafil bol-* "dikkatsiz davranmak" (Ünlü, 2012: 264) isim+yardımcı eylem diziliminde oluşmuş bir birleşik fiil yapısındadır. Metinde ise addan eylem yapan -IA ekiyle türetildiği görülmektedir. Bu yönüyle metne özgü bir kullanım olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca sözcük, *ibadete gafillemek* "ibadetleri yapmayı ihmâl etmek" biçiminde deyimleşmiştir.

gezengebîn "kudret helvası"

"[103b] ... anlarun zürriyetinden biñ (10) peygâmbere getürdük ve anlara helâlden rızık virdük üzerlerine kırk yıl vâdi-yi tihde **gezengebînle** bildürüm (11) yağdurduk ve dağı Fir'avnu kavmîle helâk idüp malların yurtların aña mirâş ..." (Casiye Sûresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında sözcük, **Fa. ger** "eğer"; **Ar. nekbet** "talihsizlik, bahtsızlık; felaket" biçiminde okunmuştur:

"[100b] ... anlarun zürriyetinden biñ peygâmbere (09) getürdük ve anlara helâl rızık virdük ve üzerlerine kırk yıl bâdiye-yi tihde **ger nekbetile** bildürüm (10) yağdurduk ve dağı ol Fir'avnu kavmîyle helâk idüp malların (ve) yurtların anlara mirâş..." (Ay, 2007).

Sözcük, DS'de *gezengevi*, *gezengi*, *gezo* türevleriyle mevcuttur. Derleme Sözlüğü'nde, sözcüğün yöreden yöreye farklılık gösteren kullanımlarıyla ilgili olarak Mardin, Diyarbakır, Malazgirt ve Muş yöresinde *gezengevi*; Elazığ yöresinde *gezengi*; Bitlis yöresinde ise *gezo* biçimleri kaydedilmiştir (DS: 2022-2023).

Bir tıp metni olan Müntahab-ı Şifa adlı eserde, *gezengübîn* "gökten yağdığına inanılan şifalı bir sıvı" olarak yer alır ... *gezengübîn ki bellut (pelit) yaprağı üzerine yağar öksürüğe ve bogaz iriligine ve şişine*

müfiddür... (Önler, 1990: s. 68a). Zafer Önler, “Yağdığına İnanılan Bir Tür Kudret Helvası: Gezo” adlı makalesinde sözcükle ilgili ayrıntılı bir inceleme yapmıştır.

güçklen- “zorbalık etmek”

“[234b] ... bir bölüğü katrândan cübbeler geyüp geleler gevdelerine yapışmış ola anlar dağı anlardur ki dünyâda (15) kibrile **güçklenü** yürürlerdi bes ‘âkil olanlar gerekdür ki kendüleri bu şıfatlardan ırak ide ...” (Nebe Süresi) (Kulaç, 2020).

KB’de *küç* “güç, zor, zulüm”; *küçe-* “zorlamak, baskı yapmak”; *küçek* “zorba” *küçemçi* “zalim”; *küçen-* “güçlenmek”; *küçkey* “zalim, zorba” biçimleri bulunan (Arat, 1979: 296-297) *güçklen-* sözcüğünün ek-kök ayrımı şu şekilde yapılabilir: Eski Türkçedeki *küç* “güç, zor, zulüm” ad köküne getirilen addan eylem yapan -A ekiyle *küçe-* gövdesi oluşmuş, *küçe-* gövdesine eylemden ad yapan -k ekinin getirilmesiyle de *küçek* ~ *güçek* sözcüğü meydana gelmiştir. Daha sonra addan eylem yapan -IA ekiyle *güçekle-*, -n eylemden eylem yapma ekiyle de *güçeklen-* biçimi ortaya çıkmıştır.

işek “sidik”

“[132a] ... didiki bu sözi sen eşegün **işeginden** ötürü mi dirsın vallâhi ol eşegün bevli *koğusu* senün bedenün *koğusundan* (5) *görlüdüdür*...” (Hucurat Süresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında **işek** sözcüğü yer almamaktadır:

“[128b] ... didi ki bu sözi sen eşeginden ötürü mi dirsın vallâh ol eşegün bevli *koğusu* (22) senün bedenün *koğusundan* *yegdür görlüdüdür*...” (Ertik, 2007).

Tarihi lehçelerde tanıklanamayan **işek** sözcüğü, DS’de *işek*, *işemik*, *işemük*, *işenik*, *işeyh* türevleriyle görülmektedir. Bu yönüyle metne özgü bir kullanım olan sözcük, müstensihin ağız özelliğini göstermesi bakımından da kıymetlidir.

ivet “aceleci, acele eden”

“[151b] ... bu medğ (15) itmek dağı üç veche üzeredür biri oldur kim yüzine karşı medğ ide ve biri oldur ki ardında medğ (16) ide **ivet** bir kimse katında medğ ide kim bilür ol kişi varup medğ itdüğünü aña bildürür bu ikisi menhidür (17) *mezümüdür*...” (Necm Süresi) (Kulaç, 2020).

DLT’de *ivet* “acele” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 672) şeklinde yer alan sözcük, TS’de *ivetlemek*, *evetlemek* “acele etmek” biçimiyle kayıtlıdır (TS III: 2134). Metinde ise *evici*, *ivici*, *ivecük* türevleri de bulunan *ivet* sözcüğü “aceleci” anlamına gelecek şekilde sıfat olarak kullanılmıştır.

kulmaş “hilekâr, düzenbaz”

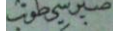
“[167b] ... hâl budur Allâh’ıla resüldür sözlerinde hilâf yañılış yokdur bes key cāhillikdandır yahūd imān (17) za ifliğindandır ki **kalbe kulmaşa** düşmeniken inanalar key girçek şefkatlü dosta inanmayalar şıgınuruz (18) Allâh’a biz bunuñ gibi hâlden ve dağı buyurdı ki...” (Hadid Süresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında ilgili bölüm okunamamıştır:

“[164b] ... pes cāhillikdandır yahūd (23) imān

za ifliğindandır ki düşmiş-iken inanurlar girçek şefkatlü dostlarına (24) inanmayalar şıgınuruz Allâha biz bunuñ gibi hâlden ve dağı buyurdı ki...” (Dişçi, 2015).

Sözcük, metindeki bağlamı doğrultusunda TS’de “aldatıcı, hilekâr, sahtekâr, herzegü, kalleş, terbiyesiz” (TS IV: 2726) anlamında geçen *kulmaş* biçiminde okunmuştur.

şapraş “abuk sabuk konuşma”

“... her taş kendü şahibine irişüp başına toķınup boğazına indi andan içine inüp [268a] (1) yüregın göyündürüp bir uğurdan helāk eyledi şöyleki yollarda ve menzillerde **şapraşı tıutup** düşüp helāk (2)...” (Fil Süresi) (Kulaç 2020).

Tarama Sözlüğü’nde *sapratmak* “hezeyan savurmak, abuk sabuk söylenmek” (TS V: 3313); Derleme Sözlüğü’nde ise *sapramak*, *sapratmak* “abuk sabuk, saçma konuşmak” (DS V: 3544) biçimlerinin yer aldığı *sapraş* sözcüğü, *sapra-* eylem tabanına, eylemden ad yapan -ş ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. Bu biçimiyle metne özgü olan sözcük, Tarama Sözlüğü’ne bir katkı olarak da değerlendirilebilir.

sere geçük “ahmakça konuşma”

“... ve dağı bir mü’min görseñ kâfir meclisinde kâfir evinde [133b] (1) tıurur gerekmez kim aña yavuz žann idüp haber viresin zırâ ihtimâl var ki ol kâfirle anuñ bir maşlahatı var (2) ola ya bir mu’amelesi var ola yahūd **sere geçük** talebinde ola...” (Hucurat Süresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında sözcük, **sırr-ı gıçik** biçiminde okunmuş ve **Ar. sırr** “gizli tutulan şey, sır” madde başı altında tamlama olarak verilmiştir.

“[130a] ... ve dağı kaçan (15) bir mü’mini görse ki bir kâfir meclisinde yâ kâfir evinde tıurur, gerekmez ki aña yavuz žann idüp (16) haber vire zırâ ihtimâl var ki ol kâfirle anuñ maşlahatı var ola yahūd **sırr-ı gıçik** (17) talebinde ola...” (Ertik, 2007).

TS’de *sere* “sersem, budala, ahmak” (TS V: 3392); *geçmek* ise “gamzetmek, koğulamak” anlamlarıyla mevcuttur (TS III: 1620). Bu anlamlardan hareket ederek, sözcüğün geçtiği bağlam da göz önünde bulundurulup ilgili bölüm *sere geçük* biçiminde okunmuş ve “ahmakça konuşma” anlamı verilmiştir.

serk- “atlamak, sekmek”

“[15b] ... (18) bular göge uçmak isteseler bular gögüñ her tarafından odula atırlar **serküp** hor almağışün...” (Yasin Sûresi) (Kulaç, 2020).

“[38a] ... ya 'nî çık yâ la 'in bu gökler 'âleminden ve bu ferişte şüretinden ki sen benüm hazretümde **serkmişlerden** (12) olduñ haqıqaten seni merhamedden irak kıldum tâ kıyâmete degin...” (Sad Sûresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında ilgili bölüm **süril-** biçimindedir:

“... ya 'nî yâ la 'in çık bu gökler 'âleminden ve bu firişte şüretinden kim benüm (04) hazretümde **sürilmişlerden** oldun haqıqaten seni rahmetümde irak kıldum tâ kıyâmete degin...” (Vursun, 2008).

DS'de **sekirmek** “aşmak, atlamak” (DS V: 3573); **serkmek** “atlamak, sekmek” (DS V: 3592) biçimleriyle mevcut olan sözcük, tarihi lehçelerde tespit edilemediği için metne özgü bir kullanım olarak değerlendirilebilir. Sözcüğün tahlilini **sekir-** > **sekr-** > **serk-** biçiminde yapmak mümkündür.

sert- “koşmak”

“[71a] ... iy miskîn âdem oğlanı eger işbu korkuyı saña bir dünyâ bigi kılsa tağdan tağa (11) kaçup dilekler komayup **serteydüñ** bu ne 'acebdür ki ol Allah korkusı senüñ içüñde bir za 'if âdem (12) oğlanı korkusınca yokdur bu külli imân za 'iflâğına delıldür ne 'üzübillâhi minhü ve bundan şoñra (13) girü buyurdu ki...” (Secde Sûresi) (Kulaç, 2020).

Eserin Nuruosmaniye nüshasında ilgili bölüm **gizlen-** biçimindedir:

“... iy miskîn âdem oğlanı eger uşbu korkuyı saña bir dünyâ begi kılsa tağdan tağa kaçup (19) delükler komayup **gizleneyidüñ** bu ne 'acapdur ki ol Allâh Te'âlâ korkusı senüñ içüñde (20) bir za 'if âdem oğlanı kadar korkusı yokdur...” (Ay, 2007).

TS'de **segirdim** (TS V: 3361); **segirdişmek** (TS V: 3364); **segirtmek** (TS V: 3366); **segirttirmek** (TS V: 3370) biçimleri yer alan sözcüğün DS'de ise **seyirtmek**, **sagirtmek**, **sefirtmek**, **segirtmek**, **segürtmek**, **seğertmek**, **seğitmek**, **seğürtmek**, **selikmek**, **sertmek**, **sevirtmek**, **sevürtmek**, **sevürtmeyh**, **seyidmek**, **seyirmek**, **seyitmek**, **sığirtmak**, **siyirtmak**, **siyirtmek**, **sidişmek**, **sigirtmek**, **siğirtmek**, **siitmek**, **sitmek**, **siytmek**, **siyirtmek**, **siyitmek**, **siytmek**, **soğertmek**, **söğürtmek** (DS V: 3598) şeklinde çok sayıda türevi vardır. Metinde, **segirt-**, **segirdiş-**, **segirdim**, **segirdüm** biçimlerinin yanı sıra **sert-** türevinin de görülmesi, muhtemelen müstensihinin ağız özelliğinden kaynaklanmaktadır.

tovra “torba”

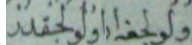
“[23a] ... Hâcer turu gelüp İsmâ 'il'i (6) düzdi koşdı bile gönderdi İbrâhîm bir bıçak ve bir ip **tovraya** koyup bile aldı ka'bu'l-ahbâr şeytân ol (7) vaqt didi ki ben buları şimdi fitneye bırağursam bırağdum illâ ebedî bırağısar degülem...” (Saffat Sûresi) (Kulaç, 2020).

TS'de **topra**, **tobra**, **torva** biçimleri kayıtlıdır (TS V: 3824). Metinde geçen **tovra** biçiminde ise b > v değişiminden sonra sözcüğün metateze uğradığı görülmektedir. Bu biçimiyle başka metinlerde tespit edilemeyen sözcük, Tarama Sözlüğü'ne bir katkı olarak değerlendirilebilir.

uluca “büyük, ileri gelen”

“[96b] ... ol kavmüñ **ulucaları** Ebü Süfyân (6) ve 'Utbe İbn-i Rebi'a ve Âş bin Vâil dirilüp resüle geldiler didiler ki yâ Muhammed ol rabbüñe du 'â (7) ki bizden bu belâyı def' eylesün biz imâna gelemiz niteki haq te'âlâ haber virdi...” (Duhan Sûresi) (Kulaç, 2020).

Sözcük, ulu ad köküne nispet bildiren -cA ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Metinde **uluca** sözcüğüne karşılık gelen, -cA nispet ekiyle türetilmiş **a'yanca** sözcüğü de mevcuttur.

ululacak “ulu sayılan”

“[59b] ... kim Allah katından gelmiş ola degüldür bu nesne illâ anlaruñ gönünde **ululacakdur** ki dirler Deccâl (20) bizdendir mülki girü bize dönderür bular umduğı **ululacağa** irişecek degüller ve ol dilekleri zâyî' (21) olısar bundan şoñra buyurdu...” (Mümin Sûresi) (Kulaç, 2020).

Sözcük ulu ad köküne addan eylem yapan -IA ve eylemden ad yapan -(y)AcAk sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle oluşmuştur.

üşil- “üşilmek, toplanmak”

“[188a] ... bu söz 'âmmdur şol kimseler hakkında kim halka naşihat vireler kendüler (6) tutmayalar bunuñ gibi kişilerin meşeli şol kişiye beñzer ki koynına 'akreb girmişdür şokar anı giderüp kendüyi (7) kırtarmaz eline siñek **üşileyecek** alup halkuñ siñegin üşeler kendünüñ üşelemez yañud şol igneye beñzer kim (8) dükelin 'âlem halkına durişüp ton diker kendü yalıncağ 'aklı olan bundan çok nesne añlar ve dağı buyurdıki...” (Saff Sûresi) (Kulaç, 2020).

Tarama Sözlüğü'nde **üş-**, **üşüş-** biçimleri görülen sözcüğün **üşil-** “üşilmek, toplanmak” türevinin metne özgü olduğu söylenebilir. Sözcük, bu biçimiyle Tarama Sözlüğü'ne bir katkı olarak değerlendirilebilir.

yalanca “yalan haber, uydurma söz”
 “[241b] ... ya'nî bilki bular ol peygâmberi (16) tekzîb idüp inanmazlar ol kıyâmetden haber virdüklerine ve anları **yalancalardan** şayarlar ve dahî buyurdiki...” (İnfitar Sûresi) (Kulaç, 2020).

Başka metinlerde tespit edilemeyen yalanca sözü, metne özgü bir kullanım olarak değerlendirilebilir. Sözcük, yalan sözüne -cA nispet eki getirilerek meydana getirilmiştir.

yarçu “münakaşa, tartışma”
 “[200a] ... çün Medîne'ye geldük gördük bu Medîne kavmini ki 'avratları üzerine gâlib bular anlara musahhar olmuşlar (9) anlardan bizüm 'avratlarımız dahî öğrenüp bizümile **yarçu** ider oldular...” (Tahrim Sûresi) (Kulaç, 2020).

TS'de **yarçu** “dedikodu”; **yarçu etmek**, **yarçu kılmak** “münakaşa etmek, tartışmak”; **yarçulaşmak**, **yarçulaşmak** “söz atışmak, ağız kavgası yapmak, münakaşa etmek, tartışmak” anlamlarına kayıtlıdır (TS VI: 4341-4342).

Tartışma ya da münakaşadaki fikir ayrılığı göz önünde bulundurulduğunda, sözcüğün **yar-** “ikiye bölmek, ayrı olmak” kökünden **yar-(1)çu** > **yarçu** şeklinde türetildiğini söylemek mümkündür.

yilrük “hızlıca, birdenbire”
 “[220a] ... ammâ şimdi (21) her kim kulağ tutup haber almağa çıksa anda gözci melâ'ikeler **yilrük** şihâbila anı atarlar yağar göyündürür ve dahî (22) haber virdiki...” (Cinn Sûresi) (Kulaç 2020).

Metne özgü olan **yilrük** sözcüğünün kökü TS'de **yelmek**, **yilmek** “çabukluk, acele yürümek” anlamındadır (TS VI: 4505). Dolayısıyla sözcük, **yil-** eylem köküne -(U)r ettirgenlik eki ve -(U)k eylemden ad yapan ek getirilerek oluşturulmuştur. **yil-> (ü)r > (ü)k > yilrük**

SONUÇ

Eserde, Türkçe kökenli sözcüklerin sayısının, satır-arası tercüme geleneğinin de bir yansıması olarak, yüksek bir oranda olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte yabancı asıllı sözcüklere getirilen türetme ekleriyle Türkçeleştirme yoluna başvurulması, Türkçenin sözcük yapma kabiliyetini ve üretkenliğini göstermektedir. Tarihi lehçelerde tanıklanamayan metne özgü sözcükler, eserin önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca metinde, rivayetler ve kıssalar yoluyla hikâye edici bir dil kullanıldığı için söz varlığının yanı sıra Türkçenin anlatım imkânlarını etraflıca tespit etmek de mümkündür. Metnin söz varlığı bakımından öne çıkan belli başlı hususlarını maddeler hâlinde şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Müstensih, istinsah esnasında her ne kadar kaynak esere ve dönemin standart diline riâyet etse de tarihi lehçelerde tanıklanamayan, ağız özelliği olarak görülebilecek **ağ çuk** “yiyecek içecek, iâşe”, **çoçluk**

“bataklık”, **işek** “sidik”, **serk-** “atlamak, sekmek”, **sert-** “koşmak” gibi sözcükler kullanmıştır.

2. Metinde yer alan **şapraş**, **tovra**, **üşil-** **dipşür-** sözcüklerinin türevleri Tarama Sözlüğü'nde görülse de bu biçimleriyle sadece bu metinde geçtiği için sözlüğe katkı olarak değerlendirebileceğimiz unsurlardır. Ayrıca, TS'de **dünek** ‘tünek, in’ şeklinde verilmiş olan sözcük; metinde **dünek** ‘uyku’ şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır.

3. Eserin Nuruosmaniye nüshası üzerine yapılan yüksek lisans çalışmalarında **alçağır-**, **avlağu**, **delgü** ve **gezengebin** sözcüklerinin sırasıyla **ıçğur-**, **ulagı**, **dilegü** ve **ger nekbet** biçiminde hatalı okundukları tespit edilmiştir. Yine Tarama Sözlüğü'nde “hilekâr, düzenbaz” anlamında kayıtlı olan **kulmaş** sözcüğünün de Nuruosmaniye nüshasında okunamadığı görülmüştür.

4. Metinde yer alan **abuğlu**, **yilrük**, **sere geçük**, **degür degür-** tarihi lehçelerde ve sözlüklerde tanıklanamayan ancak metnin bağlamına uygun olarak anlamlandırılan sözcüklerdir.

5. Metindeki ilgi çekici örneklerden biri de diğer Kur'an tercümelerinde **gâfil ol-/gâfil bol-** biçiminde birleşik fiil yapısında gördüğümüz **gâfille-** “ihmâl etmek” fiilidir. Nitekim sözcük, Nuruosmaniye nüshasında da **gâfil ol-** biçimindedir.

KISALTMALAR

DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk
DS	: Derleme Sözlüğü
KB	: Kutadgu Bilig
TS	: Tarama Sözlüğü

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1979), Kutadgu Bilig III İndeks, (Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce), İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ay, Y. (2007), Ahmed-i Dâ'i Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî (143/50a/103b), Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Banguoğlu, T. (2007), Türkçenin Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford.
- Derleme Sözlüğü (2009), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dişçi, Ö. (2015), Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l-Leys es-Semerkandî Rahmân, Vakîâ, Hadîd, Mucâdile ve Haşr Sureleri (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015), Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ertik, M. (2007), Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (143/103b-155b), Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İnan, A. (1991), "Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar" Makaleler ve İncelemeler II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: s. 150.
- Kaçalin, M. S. (1997), "-lağ -legü Eki Üzerine", Türkiyat Mecmuası, 20/20: 71-74.
- Kulaç, Y. (2020), Eski Oğuz Türkçesi Dönemine Ait Ebu'l-Leys es Semerkandî Kur'an Tefsiri (Zonguldak Nüshası) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun: Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önler, Z. (1990), Hacı Paşa, Müntahab-ı Şifa I- Metin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- "Yağdığın İnanılan Bir Kudret Helvası: Gezo", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4/2: 205-207.
- Özkan, M. (2010), "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur'an Tercümelere", İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul: s. 517-558.
- Tarama Sözlüğü (2009), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2016), Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Türkçe Sözlük (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012), Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümelere Sözlüğü, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Vursun, P. (2008), Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (142/188b-195b) ile (143/01a-50a), Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Translation of the Qur'an into Turkish has been done by interline translation, interpretative translation and interpretation method. The first Qur'an translations in Turkish were made using the interline translation method. These first translations are important texts in terms of showing the level of religious terminology of Turkish versus Arabic and Persian. The interpretative translations and commentaries emerged in the later process.

Since the Seljuks considered Arabic and Persian as a language superior to Turkish in science and art, no interpretations of the Qur'an in Turkish were encountered in this period. Turkish started to become a written language in the period of the Principalities that emerged at the result of the dissolution of the Seljuks. In this case, it can be said that the attitude of the principalities' princes, in favor of Turkish towards Arabic and Persian and the desire of each principality to create its own culture and art center played an important role. This period can be defined as a national awakening period in terms of Turkish.

The first interpretations of short suras such as Ihlas, Yasin, Tebareke, in the period of principalities in Anatolia, were made in order to teach both Arabic and the Qur'an to the princes and sons of princes. Interlinear translations without interpretation were probably made for madrasah students as a part of their education curriculum. However, the writing of the surah commentaries can be explained not only for teaching purposes, but also in terms of the virtue and importance of the suras. Apart from these, the commentators have tended to write commentaries of the surah for reasons such as not being able to fully interpret the Qur'an or, considering their the advanced age, to have the honor to appear before Allah as an interpreter of at least one sura.

Most of the translations of the Qur'an into Turkish with long commentaries have been made on the basis of Ebu'l-Leys es-Semerkanî's commentary. It is noteworthy that the most translated original into Turkish is the commentary of Ebu'l-Leys es-Semerkanî. The Semerkanî commentary is regarded as the first Qur'anic commentary translated into Turkish in Anatolia. It was prepared on behalf of Emir Süleyman with the orders and encouragement of Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey. Its original is in Arabic. It was written under the name Tefsîrû'l-Kur'an. The names Ahmed-i Dâî, İznîkî and İbni Arabşah are mentioned in the translation of the interpretation of Ebu'l-Leys es-Semerkanî into Turkish. In the Scanning Dictionary, the version no. 73 of the translation of the interpretation of Ebu'l-Leys es-Semerkanî found in the Beyazıt State Library Veliyüddin Efendi is attributed to Ibn Arabşah, the version number 118 found in the Topkapı Palace Museum Library is attributed to İznîkî, and the version no. 138 found in the Nuruosmaniye is attributed to Ahmed-i Dâî. The version no. 73 in the Beyazıt State Library Veliyüddin Efendi were scanned by Atıf Tüzüner, the version number 118 of the Topkapı Palace Museum Library by Kıvımettin Burslan, and the version no 138 of Nuruosmaniye by Nüzhet Ergun.

In this article, the words such as *abuḥlu*, *aḥ çuk*, *alçağır*-, *avlağı*, *çoçlık*, *degür degür*-, *delgü*, *dipşür*-, *dünek*, *gâfille*-, *gezengebin*, *güçeklen*-, *işek*, *ivet*, *kulmaş*, *şapraş*, *sere geçük*, *serk*-, *sert*-, *tovra*, *uluca*, *ululacak*, *üşil*-, *yalanca*, *yarçu*, *yilrük* of the vocabulary of the Ebu'l-Leys es-Semerkanî commentary (Zonguldak Version) belonging to the Old Oghuz Turkish period will be analyzed. There will not be an extensive etymological analysis of the aforementioned words, but some striking points will be evaluated in notes.

In this examination, where the Scanning and Compilation dictionaries are used as basic resources, the text-specific words that cannot be detected in historical texts, words considered as dialects and words considered as a contribution to the Scanning dictionary will be recorded as important elements in terms of the vocabulary of Turkish language. In addition, the unreadable or incorrectly read sections in the master's theses written on the Nuruosmaniye version of the work will be compared over the texts and the right forms of readings will be provided. Thus, there will be revealed the differences between copies. At the beginning of the work, which is the source of the study, there is a poem consisting of thirty three couplets rhymed with mesnevi verse form. The existence of this section is important in terms of revealing the difference from other copies of the work. The work written in a vowel verse, begins with Surah Yasin and continues until the last sura respectively. It has twenty-three lines on each page and consists of two hundred and seventy sheets in total. There is no record of the origin of the work dated 1570.

It is possible to say that the number of Turkish-origin words in the work is at a high rate, as a reflection of the tradition of interpretation between lines. On the other hand, translation into Turkish with derivation suffixes brought to words of foreign origin shows the ability and productivity of Turkish to make words. Text-specific words that cannot be seen in historical dialects further increase the importance of the work. In addition, since the text is written in a narrative language by using narrations and parables, we may determine the expressive possibilities of Turkish in addition to its vocabulary. We can summarize the main points of the text in terms of vocabulary as follows:

1. Although the copyist complies with the source work and the standard language of the period during the copy, he used words such as *aḥ çuk* "yiyecek içecek, iâşe", *çoçlık* "bataklık", *işek* "sidik", *serk* "atlamak, sekmek", *sert* "koşmak", which cannot be witnessed in historical dialects and can be seen as a dialect feature.
2. Although the derivatives of the words *şapraş*, *tovra*, *üşil*- *dipşür*- in the text are seen in the Scanning dictionary, they are elements that we can consider as a contribution to the dictionary as they are used in these forms only in this text. In addition, the word "dünek", used as "tünek, in" in the Scanning dictionary; is read and interpreted as *dünek* "uyku" in the text.
3. In the master degree studies made on the Nuruosmaniye version of the work, it was determined that the words *alçağır*-, *avlağı*, *delgü* and *gezengebin* were read erroneously as *içğür*-, *ulagı*, *dilegü* and *ger nekbet*. Similarly, it was seen that the word *kulmaş*, which was recorded in the scanning dictionary as "hilekâr, düzenbaz" could not be read in the Nuruosmaniye version.
4. The words *abuḥlu*, *yilrük*, *sere geçük*, *degür degür*- in the text are words that cannot be seen in historical dialects and dictionaries but are interpreted in accordance with the context of the text.
5. One of the interesting examples in the text is the verb *gâfille*- "to neglect", which we see in the compound verb structure as *gâfil ol*-/*gâfil bol*- in other Quran translations. As a matter of fact, the word is in the form of *gâfil ol*- in the Nuruosmaniye version.